

Vatikán II a Kréta I jako vykročení stejným směrem?

„Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu“ pod lupou

Peter De Mey

Parallel Agendas of Vatican II and Crete I? A Close Look at ‘Relations of the Orthodox Church with the Rest of the Christian World’ In this article I compare both the process and some partial results of the 2016 Holy and Great Council of the Orthodox Church with the Second Vatican Council which the Catholic Church organized in 1962–1965. I will first compare a few more general aspects of the Second Vatican Council with the pan-orthodox Council. I will limit myself to the role of theologians, of canon law, and of the observers. Thereafter I will focus on the document *Relations of the Orthodox Church with the Rest of the Christian World*, which allows for a fruitful comparison with *Unitatis Redintegratio* and *Lumen Gentium*, and also contains comments on the post-conciliar time of ecumenism.

Keywords: Orthodox Church, Councils, Second Vatican Council, Ecumenism, Ecclesiology

Když jsem uvažoval, jaké téma vybrat pro tento příspěvek do sborníku na počest specialistky na pravoslavnou teologii na Západě¹ a jedné z mých nejbližších přátel z akademických kruhů v jedné osobě, rozhodl jsem se zaměřit se na nejdůležitější událost v pravoslaví za dlouhou dobu: Velký a svatý sněm pravoslavné církve, který – po složitých více než padesát let trvajících přípravách a bez účasti zástupců čtyř autokefálních církví – zasedal na Krétě 18.–27. června 2016.² Ve svém článku porovnám jeho průběh i některé dílčí výsledky s Druhým vatikánským koncilem, organizovaným římskokatolickou církví v letech 1962–1965. Nejdříve se přitom

¹ Viz např. IVANA NOBLE – KATEŘINA BAUEROVÁ – TIM NOBLE – PARUSH PARUSHEV (eds.), *The Ways of Orthodox Theology in the West*, Yonkers, NY: St Vladimir’s Seminary Press, 2015.

² Na oficiálním webu Velkého a svatého sněmu (<http://www.holycouncil.org/>) lze najít jak všechny přípravné dokumenty, tak i dokumenty skutečně schválené. Tento článek je rozšířením mé přednášky, proslovené na akademické konferenci „The Pan-Orthodox Council of 2016 – a new era for the Orthodox Church? Interdisciplinary perspectives“, organizované v únoru 2016 prof. Vassilem Makridem v Erfurtu; tato rozpracovaná verze zahrnuje i finální dokumenty sněmem schválené.

budu soustředit na určité obecnější rysy: na roli teologů, kanonického práva a přizvaných pozorovatelů. Poté se zaměřím přímo na dokument *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, který umožňuje plodné srovnání s *Unitas Redintegratio* a *Lumen Gentium* a obsahuje také poznámky k pokoncilní epoše ekumenismu. Podobně přínosné by mohlo být jistě i srovnání dokumentu *Poslání pravoslavné církve v dnešním světě s Dignitatis Humanae a Gaudium et Spes*, to však už přesahuje možnosti tohoto článku.

Srovnání Koncilu a Sněmu v jejich obecných aspektech

Role teologů

Paul Gavriľuk si nedávno v komentáři k setkání třiceti pravoslavných akademiků s ekumenickým patriarchou a jeho spolupracovníky povzdechl, že přípravy Sněmu probíhaly dosud hlavně v režii biskupů. Přimlouvá se za větší spolupráci biskupů a teologů v pravoslavné církvi, aby byl těm druhým poskytnut prostor podobný roli teologických expertů či poradců (*periti*) na Druhém vatikánském koncilu.³

Je ovšem třeba si uvědomit, že i v římskokatolické církvi byl velký rozdíl mezi přípravným obdobím a fascinujícím *con-spiratio* biskupů a *periti* během koncilu samotného. Yves Congar například na své překvapivé jmenování poradcem teologické komise nereagoval zprvu příliš nadšeně. Do svého deníku si zapsal: „Je z nás *hapax* v textu, jehož kontext se mi zdá být tak konzervativně zaměřený! To, že jsme byli jmenováni konzultanty, může být také způsob, jak nás držet dál od skutečné práce, kterou budou v komisi odvádět jen samotní členové.“⁴

Vliv, který na Koncilu nakonec měla malá skupinka belgických biskupů, přezdívaná někdy *Squadra Belga*, byl výsledkem skutečnosti, že v tamní biskupské konferenci byla přítomná silná tradice vzájemné spolupráce a že biskupy s profesory z univerzity v Lovani, pozvanými jako *periti*, pojila atmosféra důvěry.⁵ Přesto bychom však neměli zapomínat, že i nyní,

³ PAUL L. GAVRIŁUK, „The Future Pan-Orthodox Council: To Be or Not to Be?“, *First Things*, 22. ledna 2016, online: <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2016/01/the-future-pan-orthodox-council-to-be-or-not-to-be> [citováno: 20. srpna 2016].

⁴ YVES CONGAR, *My Journal of the Council*, Collegeville, MN: Liturgical Press, 2012, s. 15–16.

⁵ CLAUDE SOETENS, „La ‘Squadra Belga’ au Concile Vatican II“, in L. COURTOIS – H. PIROTTE (eds.), *Foi, gestes et institutions religieuses au 19^e–20^e siècles*, Louvain-la-Neuve: Centre d’histoire des religions, 1991, s. 159–172; DORIS DONNELLY et al. (eds.), *The Belgian Contribution to the Second Vatican Council*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium, 216, Leuven: Peeters, 2008.

dlouho po Koncilu, zůstává spolupráce biskupů a teologů i v římskokatolické církvi pokračující výzvou.⁶

Role kanonického práva

Některé dokumenty Druhého vatikánského koncilu jsou svou povahou sice zaměřené k praxi, přesto jde v první řadě o dokumenty teologické. Proto byl po Koncilu svěřen úkol promítnout tuto teologii do revidované podoby kodexu kanonického práva kanonickým právníkům. Byli výsledný „překlad“ jen nedokonalý, nesou na tom – jak upozorňuje moje kolegyně z Erfurtu Myriam Wijlens – vinu i sami teologičtí experti Koncilu, neboť považovali svůj úkol v prosinci 1965 za dokončený a práci na kanonickém znění nechali už na jiných.⁷

Z jakých zdrojů vycházel při své práci Velký a svatý sněm pravoslavné církve? Oproti dokumentům Druhého vatikánského koncilu se zdá, že dokumenty Sněmu jsou již ze své podstaty částečně či zcela kanonicky zaměřené. Dokument *Pravoslavná diaspora* uvádí, že je dané téma třeba řešit „ve shodě s pravoslavnou eklesiologií, kanonickou tradicí a praxí pravoslavné církve.“⁸ Podobná formulace je i v dokumentu *Autonomie a způsob jejího vyhlášení*, kde se u požadavku na samostatnost místní církve odkazuje na „eklesiologické, kanonické a pastorační prekvizity.“⁹

⁶ Srov. RICHARD R. GAILLARDETZ (ed.), *When the Magisterium Intervenes: The Magisterium and Theologians in Today's Church*, Collegeville, MN: Liturgical Press, 2012.

⁷ Viz mj. MYRIAM WIJLENS, „Zur Verhältnisbestimmung von Konzil und nachkonziliärer Rechtsordnung: eine theologisch-kanonistische Reflexion“, in: PETER HÜNERMANN (ed.), *Das Zweite Vatikanische Konzil und die Zeichen der Zeit heute*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2006, s. 331–339, a „Die Verbindlichkeit des Zweiten Vatikanischen Konzils: Eine kirchenrechtliche Betrachtung“, in: CHRISTOPH BÖTTIGHEIMER (ed.), *Zweites Vatikanisches Konzil: Programmatik – Rezeption – Vision*. Quaestiones Disputatae, 261, Freiburg im Breisgau: Herder, 2014, s. 37–62.

⁸ *Pravoslavná diaspora*, § 1a. Tento dokument sice upozorňuje, že ideální situace v diaspoře by byla „přítomnost pouze jednoho biskupa na jednom místě“, Ivana Noble se nicméně pouští i do analýzy nejdůležitějších překážek zabraňujících obcím v „posunu od toho, že jsou součástí diaspory, k tomu, aby se staly místní církví“: „problémy etnofiletismu, ale i nakumulované vzpomínky na to, že s nimi bylo zacházeno jako s druhořadými členy církve; problém vícečetných jurisdikcí; a nakonec problém předpokládané teologické i duchovní uniformity.“ Srov. IVANA NOBLE, „The Future of the Orthodox 'Diaspora' – an Observer's Point of View“, *St Vladimir's Theological Quarterly*, 2016, roč. 60, s. 171–188, s. 185. Ve svém nedávném krátkém zhodnocení Sněmu pak Ivana Noble „shledala podivným, že místní pravoslavné církve na Západě, jež musely tak viditelně zápat o to, co má být v nových okolnostech jejich posláním, nemohly být na Sněmu samy za sebe účastny a že za tzv. diasporu byla oficiálně oslovena jen biskupská shromáždění.“ IVANA NOBLE, „The Great Pan-Orthodox Council: Initial Remarks from within 'the Rest of the Christian World'“, připraveno k publikaci v *Contacts: Revue française de l'Orthodoxie*, 2016, roč. 68 [nepublikováno].

⁹ *Autonomie a způsob jejího vyhlášení*, § 2a.

Hlavní důraz obou dokumentů je však kanonický. Nový dokument *Sváto-
st manželství a její překážky* šťastně kombinuje „potřebnou přísnost“
s „vhodnou pastorační citlivostí“,¹⁰ jakkoli se pole této pastorační citli-
vosti zdá užší než to, jež v mnoha prohlášeních spojených s posledními
dvěma zasedáními biskupské synody obhajuje papež František. Mnozí
komentátoři také litují defenzivního tónu dokumentu ohledně smíšených
manželství.

Ostatní přípravné dokumenty jsou ze své podstaty laděné teologičtěji.
Půst – jeho důležitost a dnešní praxe popisuje postní praxi jako „asketický
ideál“, ale ponechává „na úvaze místních pravoslavných církví určovat,
jak filantropickou *oikonomii* a empatii praktikovat.“¹¹ Dokument *Vztahy
pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu* začíná eklesiologickou
reflexí nad důležitostí dialogu, zatímco římskokatolická církev popis svého
vztahu se Světovou radou církví nezařadila do koncilního dokumentu, ale
raději do ekumenického direktáře.¹² A *Poslání pravoslavné církve v dneš-
ním světě* se odvolává na „patristickou, liturgickou a asketickou tradici“
jako na důležité zdroje učení v dokumentu předkládaného.¹³

Role pozorovatelů

Zdá se mi škoda, že byli pozorovatelé pozváni jen k účasti na úvodním
a závěrečném sezení Sněmu.¹⁴ Na Druhém vatikánském koncilu nesměli
sice pozorovatelé zasahovat do průběhu plenárních zasedání, ale koncilní
otcové – možná i kvůli pocitu, že se před Koncilium ekumenickým snahám
dostatečně nevystavovali – vyhledávali během přestávek v jednání sami
pravidelně jejich přítomnost. Někteří katoličtí biskupové si dokonce stěžo-
vali, že aby byl někdo na Koncilu vyslechnut, musí být buď kardinál, anebo
pozorovatel. Sekretariát pro jednotu křesťanů během všech čtyř koncil-
ních zasedacích období organizoval s pozorovateli každý týden diskusní
setkání, jež navazovala na rytmus rokování *in aula*. A teologové Sekreta-

¹⁰ *Sváto- manželství a její překážky*, § 6.

¹¹ *Půst – jeho důležitost a dnešní praxe*, § 1 a § 8.

¹² *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, §§ 16–21.

¹³ *Poslání pravoslavné církve v dnešním světě*, úvod.

¹⁴ Na toto rozhodnutí si v nedávném rozhovoru stěžuje metropolita Kallistos Ware, který se Sněmu účastnil jako člen delegace Ekumenického patriarchátu: „We should have incorporated the observers. (...) We shouldn't have been so closed.“ Na otázku, zda cítil přítomnost Ducha svatého, metropolita přítakal: „The Holy Spirit did gather us together.“ S odkazem na nacionalistické a etnické tendence, přítomné v pravoslaví už dlouhá staletí, však dodal: „There were some other not so holy spirits at work in the council as well.“ Srov. MICHAEL R. HEINLEIN, „Metropolitan Kallistos reflects on Orthodox Council“, *OSV Newsweekly*, online: <https://www.osv.com/osvnewsweekly/article/tabid/535/artmid/13567/articleid/20214/metropolitan-kallistos-reflects-on-orthodox-council.aspx> [citováno: 20. srpna, 2016].

riátu při svém úkolu vylepšit ekumenickou kvalitu všech dokumentů jejich vklad zúročili.¹⁵

Vzhledem k tomu, že změny koncilních dokumentů musely být položeny ústními či písemnými návrhy koncilních otců, bývaly nicméně některé myšlenky původně vyslovené pozorovateli zahrnovány do projevů koncilních otců. Notoricky známým příkladem je redakční historie paragrafu o hierarchii pravd. Jde o praktické doporučení Koncilu těm, kdo se budou účastnit budoucích ekumenických dialogů: „Při porovnávání nauk ať pamatují, že existuje řád neboli ‚hierarchie‘ pravd katolického učení, vzhledem k jejich různé spojitosti se základem křesťanské víry.“¹⁶ Zdá se mimochodem, že tímto důležitým objevem ekumenické hermeneutiky mohla být inspirována následující pasáž uvedená ve zkoumaném pravoslavném dokumentu o dialogu: „existující teologické a eklesiologické rozdíly nám nicméně dovolují jisté hierarchické řazení výzev, jež leží v cestě uskutečnění tohoto všepravoslavného cíle [konečného obnovení jednoty v pravé víře a lásce].“¹⁷ Ti, kdo dokument *Unitatis Redintegratio* připravovali, si nicméně patrně nebyli vědomi toho, že vlivný proslov biskupa Pangrazia, který tuto myšlenku obsahoval, byl připraven švýcarským konzultantem Sekretariátu Johannem Feinerem po dlouhém rozhovoru, v němž s tímto nápadem přišel pozorovatel a reformovaný teolog Oscar Cullmann. Ten později tuto pasáž označil za „nejrevolučnější ze všech, nejen ve schématu o ekumenismu, ale ve všech schématech vůbec.“¹⁸

Další dva návrhy úprav původně navrhovaného znění *Dekretu o ekumenismu* z roku 1963 [, jež tu zmíním,] byly dokonce podány pouze ze strany pozorovatelů. Aniž by u nich byl uveden odkaz na konkrétní intervence koncilních otců, byly zahrnuty do podrobných *relationes*, tedy podkladů, které v únoru 1964 připravovali spolupracovníci Sekretariátu pro jednotu křesťanů pro plánované plenární setkání. Tyto úpravy nebyly nikdy zpochybněny, takže se propsaly až do finálního textu *Unitatis Redintegratio*.

¹⁵ Viz PETER DE MEY, „The Role of the Observers during the Second Vatican Council“, in: *St Vladimír's Theological Quarterly*, 2016, roč. 60, s. 33–51.

¹⁶ *Unitatis Redintegratio*, § 11.

¹⁷ *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 12. Na paralelu upozornil Gavriľuk v PAUL L. GAVRIŁYUK, *The Future Pan-Orthodox Council on Relations with the Non-Orthodox Other: A Measured Defense of Christian Unity Against Those Who Consider Ecumenism a Heresy*, online: <http://www.theorthodoxchurch.org/The-Future-Pan-Orthodox-Council-on-Relations-with-the-Non-Orthodox.pdf> [citováno: 20. srpna 2016].

¹⁸ Srov. EDWARD IDRIS CASSIDY, *Ecumenism and Interreligious Dialogue: Unitatis Redintegratio – Nostra Aetate*, New York: Paulist Press, 2005, s. 10–11.

Zdá se mi možné zde uplatnit odůvodnění *ex silentio* a připsat autorství těchto výpustek pozorovatelům.¹⁹ [Podívejme se na ně podrobněji.]

V prvním případě pozorovatele z řad protestantů sice potěšil implicitní odkaz na úsloví luterského teologa Ruperta Meldenia „in necessariis unitas, in non-necessariis libertas, in utrisque caritas“ v římskokatolickém dekretu o ekumenismu, jejich kritiku však vzbudilo slovo *aditus* v následující pasáži:

Atž věřící, při zachování jednoty v nutných věcech, respektují patřičnou svobodu jak v různých formách duchovního života a kázně, tak v různosti liturgických obřadů a v teologických diskusích o zjevené pravdě, jakož i v dalších odůvodněných záležitostech, a atž ve všem projevují lásku: takovým jednáním budou denně stále více mít a prokazovat pravou katolicitu, a brána (*aditus*) tohoto katolického domova Církve bude šíře rozevřena pro všechny.²⁰

Podle Oscara Cullmanna – zmíníme-li jen jednoho z kritiků – „slovo *aditus* naznačuje, že se možná ekumenismus římskokatolické církve v jádru vůbec nezměnil a stále spočívá ve výzvách, abychom se ‚navrátili‘ do lůna římské církve.“²¹ Ve finální verzi dekretu končí tato slavná pasáž takto: „Takovým jednáním budou stále více prokazovat pravou katolickost a apoštolskost církve.“ Brána zmizela.

Ve třetí kapitole pak vedle toho verze Dekretu z roku 1963 obsahovala také odkaz na Florentský koncil: „Zeď rozdělující církev západní a východní, o níž Florentský koncil prohlásil, že je zcela odstraněna, znovu stojí; my dnes, s celou svou duší a celým svým srdcem a s pomocí Boží milosti, usilujeme tuto zeď odstranit, aby zde tak byl jediný příbytek, spočívající na úhelném kameni Ježíši Kristu, který obě dvě části spojí v jedno.“ Nikos Nissiotis byl ve své kritice stručný, ale úderný: „Taková zmínka o tomto koncilu nemůže mít na budoucí vyjednávání rozhodně dobrý vliv.“²² Zpráva Sekretariátu v tomto případě implicitně přiznává, že rozhodnutí odstranit odkaz na Florentský koncil padlo jako přímá reakce na

¹⁹ Podrobněji se tomu věnuji v článku PETER DE MEY, „As Separated but Closely Related Brethren (Fratres seiuncti): The Harmonious Collaboration of Council and Observers on the Decree on Ecumenism 50 Years ago“, in: CHRISTINE BÜCHNER et al. (eds.), *Kommunikation ist möglich: Theologische, ökumenische und interreligiöse Lernprozesse*, Frankfurt am Main: Matthias Grünewald Verlag, 2013, s. 78–97.

²⁰ Používám zde „Draft of Decree on Ecumenism“, což je do angličtiny přeložený dokument *Schema Decreti De Oecumenismo AS II/2*, 412–432, nalézající se v archivech Světové rady církví v Ženevě (The Fund Lukas Vischer, box 4201.3.2).

²¹ The Secretariat for Promoting Christian Unity, „Meeting of the Observers, Tuesday, November 12, 1963“, Université Catholique de Louvain, Centre *Lumen Gentium*, Fonds Charles Moeller, n° 00431, 1.

²² N. A. NISSIOTIS, „Ecclesiology and Ecumenism of the Second Session of the Vatican Council II“, *Greek Orthodox Theological Review*, 1964, roč. 10, s. 15–36, zde s. 32.

kritiku ze strany pozorovatelů: „Narážka na Florentský koncil zmizela kvůli nedůvěře, jakou k němu mají odloučení Východané, ale myšlenka zůstává stejná.“²³

Doufám, že tyto příklady jasně ukazují, že stálá přítomnost pozorovatelů na koncilech může mít významný vliv.²⁴

Srovnávací analýza textů *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu a Unitatis Redintegratio*

Dokument, který sněmovní otcové dostali před začátkem Sněmu, byl schválen v říjnu 2015 na páté všepravoslavné předsněmovní konferenci v Chambésy. Vlastně šlo o velmi zkrácený souhrn dvou dříve připravených dokumentů, schválených během třetí všepravoslavné předsněmovní konference v Chambésy (1986), jež se zabývaly tématy *Pravoslavná církev a ekumenické hnutí* a *Vztahy pravoslavné církve s celkem křesťanského světa*. Pravoslavná církev v tomto dokumentu obhájí své ekumenické poslání na základě svého eklesiologického sebedopochopení a na základě své vize jednoty.

Eklesiologické sebedopochopení církve

Úvodní slova dokumentu – „Pravoslavná církev, jakožto jediná, svatá, katolická a apoštolská církev“ – jsou ve své struktuře podobná slavnému řádku v *Lumen Gentium* (§ 8), kde se objevuje formulace *subsistit in*. Říká se v něm jedním dechem to, že „jedna, svatá, katolická a apoštolská církev“ je konkrétně přítomná (*subsistit in*) v římskokatolické církvi, i to, že „prvky posvěcení a pravdy“ jde najít i vně jejích hranic.²⁵ Spolu s oddílem *Lumen Gentium* (§ 15) je tento řádek doktrínálním základem ekumenického nasazení římskokatolické církve. Obsah obou řádků je však ve skutečnosti rozdílný. Je obecně známo, že eklesiologické sebedopochopení pravoslavné

²³ J. LONG, „Relatio supra emendationes a Patribus Conciliaribus de Capite III“, parte Ia „De Oecumenismo“ propositas“, 24. 2. 1964; F-De Smedt 1001, s. 13.

²⁴ Viz též PETER DE MEY, „Vatican II comme style œcuménique? De Ecclesia et De Oecumenismo évalués par des théologiens non-catholiques“, in JOSEPH FAMERÉE (ed.), *Vatican II comme style théologique: L'herméneutique théologique du concile*, Paris: Cerf, 2011, s. 149–186; a PETER DE MEY, „Conciliarité et autorité au niveau universel dans l'Eglise: de Lumen Gentium au Document de Ravenne“, *Irénikon*, 2015, roč. 88, s. 201–218.

²⁵ Odkazy na koncilní dokumenty jsou z NORMAN P. TANNER S. J. (ed.), *Decrees of the Ecumenical Councils*, London/Washington: Sheed & Ward and Washington: Georgetown University Press, 1990. Viz také české vydání koncilních dokumentů: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Překlad Oto Mádr. Vyd. 2., v KN vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

církvě neprošlo stejným posunem jako to římskokatolické, tedy posunem od *est* k *subsistit*, a pravoslavná církev pro ně onu „jedinou, svatou, katolickou a apoštolskou církev“ přímo představuje.²⁶ Antoine Arjakovsky si stěžuje na to, že „není specifikováno, zda se tato slova vztahují k ‚mystické pravoslavné církvi‘, anebo ke spojení konkrétních čtrnácti historických církví v jejich reálné existenci.“²⁷ Ivana Noble je v tomto ohledu ještě kritičtější: „Sněm sice potvrdil oficiální zapojení pravoslavných v ekumenickém hnutí, zároveň však ještě posílil exkluzivistické chápání apoštolskosti jejich víry i jejího původu. (...) Nepředpokládá se zde žádná skutečná vzájemnost, neboť si jedna strana dialogu nárokuje eschatologickou plnost.“²⁸

Za touto definicí zachycující pravoslavné pojetí vlastní eklesiálnosti nenásleduje dále v úvodních řádcích zkoumaného dokumentu o dialogu žádné jednoznačné uznání eklesiálnosti dalších církví, jak tomu bylo v případě známé pasáže v *Unitatis Redintegratio*: „Duch Kristův se nezdráhá používat jich jako prostředků spásy.“²⁹ Až o něco dále čteme: „Pravoslavná církev přijímá historické označení jiných ne-pravoslavných církví a vyznání, jež s ní nejsou ve společenství.“³⁰ O nedokonalém společenství, jež je mezi církvemi kvůli jejich pojetí křtu, se náš dokument vůbec

²⁶ *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 1. Podobné tvrzení najdeme i v *Encyklice Velkého a svatého sněmu pravoslavné církve*, § 2: „Pravoslavná církev, věrná této jednotné apoštolské tradici a svátostným zkušenostem, je pravým pokračováním oné jediné, svaté, katolické a apoštolské církve, jež je vyznávána ve vyznání víry a dosvědčována v učení církevních otců.“

²⁷ Srov. ANTOINE ARJAKOVSKY, „Can the Pan-Orthodox Council Be Saved from Shipwreck?“, *The Wheel*, 20. únor 2016, online: <http://www.wheeljournal.com/blog/2016/2/20/antoine-arjakovsky-can-the-pan-orthodox-council-be-saved-from-shipwreck> [citováno: 20. srpna 2016].

²⁸ NOBLE, „The Great Pan-Orthodox Council: Initial Remarks from within ‘the Rest of the Christian World’“.

²⁹ *Unitatis Redintegratio*, § 3.

³⁰ *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 6. Lepší se mi zdála formulace v přípravném dokumentu z října 2015: „the Orthodox Church acknowledges the existence in history...“ Slovo „ne-pravoslavných“ bylo do tohoto odstavce přidáno. Naštěstí však dokument mluví o „ne-pravoslavných církvích“. Prezident Konference evropských církví (KEK), Rt. Rev. Christopher Hill, to hodnotí velmi kladně: „After much agreement a consensus was achieved with the descriptive phrase ‘non-Orthodox Churches’. The retention of the word Church was a significant victory for an open Orthodoxy. While the final text is less than some Orthodox ecumenists wanted, it is positive and important because it brings the ecumenical movement into the Synodal DNA of orthodoxy.“ Viz CHRISTOPHER HILL, *The Holy and Great Council*, online: <http://www.ceceurope.org/the-holy-and-great-council-reflections-from-cec-president-rt-rev-christopher-hill-kcvo-dd/>, s. 5 [citováno: 20. srpna 2016]. Slova „nejsou ve společenství“ ve stejné větě nicméně jasně ukazují, že pravoslavná církev nehodlá převzít pojetí různých stupňů plnosti společenství, jak je známe z dokumentů Druhého vatikánského koncilu.

nezmiňuje, natož aby k obecnému vzájemnému uznávání křtů vyzýval.³¹ Mnohé pravoslavné církve v západní Evropě se aktuálně zdráhaly podepsat dohody o křtu, dokud Velký a svatý sněm nevydá stanovisko, bohužel však Sněm v roce 2016 toto téma vůbec neprojednával.

Náš dokument nicméně přece jenom naštěstí spojuje eklesiologické sebezpojetí pravoslavné církve s jejím ekumenickým posláním: „Pravoslavná církev, jakožto jediná, svatá, katolická a apoštolská církev, ve svém hlubokém eklesiologickém sebe-vědomí, pevně věří, že zaujímá centrální místo v úkolu hlásat jednotu křesťanstva v dnešním světě.“³² V § 4 je tato myšlenka ještě posílena:

Pravoslavné zapojení v hnutí usilujícím o obnovení jednoty s dalšími křesťany v jediné, svaté, katolické a apoštolské církvi není tedy v žádném případě cizí přirozenosti ani dějinám pravoslavné církve, ale naopak představuje spíše logické vyjádření apoštolské víry a tradice v nových dějinných okolnostech.³³

Pasáž tomu blízkou v dokumentech Druhého vatikánského koncilu nenacházím, nicméně encyklika *Ut Unum Sint* papeže Jana Pavla II. z roku 1995 o ekumenismu prohlašuje, že „není jen nějakým ‚přívazkem‘ k tradičním činnostem církve. Naopak, je organickou součástí jejího života a působení, a v důsledku toho jí musí být zcela prospěšná.“³⁴

Jak vidí obě církve jednotu

Pojem „ekumenismus“ v našem dokumentu sice nenajdeme,³⁵ ale jev sám ano, stejně jako jeho jiná příbuzná vyjádření používaná již v Dekretu

³¹ Srov. GEORGIOS VLANTIS, „Das Heilige und Große Konzil: Herausforderungen und Erwartungen“, *Ökumenische Rundschau*, 2015, roč. 64, s. 357–364, zde s. 360: „Obwohl die Orthodoxie bereits seit Jahrzehnten eine breite ökumenische Tätigkeit entfaltet, vermisst man ihrerseits noch immer eine klare Antwort über den eklesialen Status der anderen Kirchen. Solange Sie in einem exklusivistischen Verständnis des Schemas Orthodoxie-Häresie mehr oder weniger gefesselt bleibt, kann die Andersheit der anderen Kirchen nur als Entfremdung und Inauthentizität wahrgenommen werden. Wenn die Orthodoxie nicht weiter in die Richtung einer dynamischen Eklesiologie arbeitet, welche die in via-Situation von Kirchen positiv einsieht, die sich als Kirchen gemeinsam auf dem Weg zur Wiederherstellung der vollen sichtbaren Einheit des Leibes Christi befinden, dann werden die anti-ökumenischen Strömungen weiterhin lautstark bleiben.“ Viz též MICHEL STAVROU, „Ecumenical Relations and the Baptism of Other Churches“, *St Vladimir's Theological Quarterly*, 2016, roč. 60, s. 205–218.

³² *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 1.

³³ Po přidání slov „v jediné, svaté, katolické a apoštolské církvi“ je ještě jasnější, že pravoslavní hájí ekumenismus návratu.

³⁴ JAN PAVEL II., *Ut Unum Sint* (1995), § 20. Viz: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25051995_ut-unum-sint.html [citováno 20. srpna 2016].

³⁵ V § 4, 6 a 7 se však objevuje pojem „ekumenické hnutí“.

o ekumenismu Druhého vatikánského koncilu – „obnovení jednoty křesťanů“ (§ 4) či „dialog“ (§ 3).

Text dokumentu na dvou místech jasně stanovuje kritéria pro jednotu křesťanů:

Pravoslavná církev zakládá jednotu Církve na skutečnosti jejího založení naším Pánem Ježíšem Kristem, na společenství ve Svaté Trojici a ve Svátostech. Tato jednotu je vyjádřena skrze apoštolskou poslušnost a patristickou tradici a je v Církvi žita až do dnešního dne.³⁶

Zkrácené znění téhož najdeme v pasáži, jež staví pravoslavnou vizi jednoty do kontrastu k té, která je někdy držena v rámci Světové rady církví (SRC): „Jednota, o kterou usiluje SRC, nemůže být jednoduše jen plodem teologických domluv; musí mít zároveň základ v jednotě víry, zachované ve svátostech a žijící v pravoslavné církvi.“³⁷

Na základě svého pochopení Dekretu o ekumenismu mám za to, že se v něm koncilní otcové záměrně vyhnuli přesné definici jednoty křesťanů. Bylo jejich vědomým rozhodnutím používat názvosloví, jež lze interpretovat různými způsoby. Pojem *communio* umožňuje odstupňování; pojem „církevní společenství“ umožňuje uznat eklesiálnost protestantských církví bez nutnosti nazvat je církvemi; a přestože na oficiálních webových stránkách Vatikánu je pojem *defectus ordinis* dosud překládán jako absence ordinovaného kněžství v protestantských církvích,³⁸ zastánci ekumenismu, věrní oficiálnímu znění Druhého vatikánského koncilu, mluví jen o jejich nedostacích.³⁹ Římskokatolický ekumenik Michael Root nazývá tyto přístupy „graduálními koncepty, jež umožňují jemnější

³⁶ *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 2.

³⁷ Tamtéž, § 18.

³⁸ Srov. *Unitatis Redintegratio*, § 22: „especially because of the absence of the sacrament of Orders“, a odpověď na pátou otázku v *Responses to Some Questions regarding Certain Aspects of the Doctrine of the Church*, „specifically because of the absence of the sacramental priesthood.“ (2007, online: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20070629_responsa-quaestiones_en, citováno: 20. srpna 2016).

³⁹ Oficiální znění ukazuje, že koncilní otcové „had to point to an essential deficiency (*deficientiam essentialem*) in the celebration of the Eucharist with the communities in the West.“ Srov. následující doporučení v dokumentu amerického lutersko-římskokatolického dialogu *The Church as Koinonia of Salvation* z roku 2004: „Ecumenical understanding would be furthered if in official Roman Catholic documents Vatican II's reference to *defectus* in the sacrament of Order among 'ecclesial communities' were translated by such words as 'defect' or 'deficiency'. Translations of *defectus* as 'lack' misleadingly imply the simple absence of the reality of ordination. Translation as 'defect' or 'deficiency' would be consistent with the sort of real but imperfect recognition of ministries proposed above.“ (§ 108)

rozlišování na více a méně, místo jednoduchého bipolárního konceptu všechno, nebo nic.⁴⁰

Kritéria pro *plena communio* v rámci římskokatolické církve jsou nicméně velmi jasná. Najdeme je v *Lumen Gentium* v odstavci opakujícím zásadu *tria vincula*, formulovanou Robertem Bellarminem. Čteme tam:

Do církevní společnosti jsou plně začleněni ti, kdo mají Kristova Ducha a přijímají její celé zřízení a všechny prostředky spásy v ní ustanovené, a v jejím viditelném organismu se spojují s Kristem – který ho řídí prostřednictvím papeže a biskupů – svazky vyznání víry, svátostí, církevního vedení a společenství.⁴¹

Někteří římskokatoličtí ekumenici považují tato kritéria za římskokatolickou vizi jednoty. Vyjadřuje se tak například současný prezident Papežské rady pro jednotu křesťanů, kardinál Kurt Koch, pro nějž „cílem ekumenismu je viditelná jednota ve společenství víry, svátostí a církevních úřadů.“⁴² Taková definice se velmi blíží kritériím jednoty uváděným v dokumentu Sněmu pravoslavné církve a citovaným již výše. Kladu si nicméně otázku, jestli koncilní otcové opravdu zamýšleli tuto definici plného společenství uvnitř římskokatolické církve zároveň i jako římskokatolickou vizi jednoty křesťanů, nebo jestli se chtěli v *Unitatis Redintegratio* raději přidržet neexistence jednoznačné definice cíle jednoty křesťanů, aby tak pro dekret mohli hlasovat jak zastánci ekumenismu návratu, tak i koncilní otcové s otevřenějším vnímáním ekumenismu.

Římskokatolická i pravoslavná církev se každopádně shodují v přesvědčení, že existuje „nerozlučitelné spojení mezi pravou vírou a společenstvím ve svátostech“⁴³ – neboli, podle římskokatolického podání v *Unitatis Redintegratio*, „spoluúčast na bohoslužbě (*communicatio in sacris*) však nesmíme považovat za prostředek použitelný pro obnovení jednoty křesťanů bez jakéhokoli rozlišení.“⁴⁴ Obnovení eucharistického společenství mezi církvemi může nastat až jako oslava znovuobjevené jednoty.

Dialog jako preferovaná ekumenická metoda

Upřednostňovaným nástrojem úsilí o obnovu jednoty křesťanů je jak pro zkoumaný pravoslavný dokument, tak i pro Dekret o ekumenismu zapo-

⁴⁰ MICHAEL ROOT, „Bishops, Ministry, and the Unity of the Church in Ecumenical Dialogue: Deadlock, Breakthrough, or Both?“, *CTSA Proceedings*, 2007, roč. 62, s. 19–35, zde s. 27–28.

⁴¹ *Lumen Gentium*, § 14.

⁴² KURT KOCH, „Progress in the Ecumenical Journey: The State of Ecumenism Today. *Prolusio* to the Plenary of the Pontifical Council for Promoting Christian Unity, November 15, 2010“, *Information Service*, 2010, roč. 135, č. 3–4, s. 75–93, zde s. 82.

⁴³ *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 3.

⁴⁴ *Unitatis Redintegratio*, § 8.

jení se do teologického dialogu.⁴⁵ Právě tak, jako „pravoslavná církev nepodceňuje komplikace tomuto úsilí vlastní“,⁴⁶ všímá si i *Unitatis Redintegratio* (§ 3) mnohých rozdílů mezi pojetím ostatních křesťanských církví a pojetím římskokatolickým. Také myšlenka, „že by tento dialog mělo vždy doprovázet svědectví pro svět skrze skutky vyjadřující oboustranné porozumění a lásku“,⁴⁷ nachází svůj protějšek v *Unitatis Redintegratio*: „společným úsilím ve vzájemné úctě vydávat svědectví naší naději, která nezklame.“⁴⁸ Je-li v Deklaraci o náboženské svobodě *Dignitatis Humanae* velmi jemně kritizován proselytismus,⁴⁹ v pravoslavném dokumentu o dialogu je seznam nepřijatelných postojů delší a zahrnuje „jakýkoli projev proselytismu, uniatismu či jiné provokativní důsledky mezikonfesního soupeření.“⁵⁰ Oba dokumenty pak také vidí spojitost mezi ekumenickými snahami a šířením Kristova evangelia. Nejsilnějším výrokiem v tomto ohledu zůstává úvodní odstavec *Unitatis Redintegratio*, který o rozdělení v rámci jediné Kristovy církve říká, že „zřejmě odporuje Kristově vůli, je

⁴⁵ Viz *Unitatis Redintegratio*, § 4. Pravoslavný dokument o jednotě zmiňuje „dialog (y)“ (§ 4, § 6, § 8, § 9, § 10, § 11, § 12, § 13, § 14, § 23) a „teologický dialog / teologické dialogy“ (§ 5, § 6, § 7, § 9, § 10, § 11, § 12, § 14, § 15, § 20, § 23), nemluví však nikde přímo o „ekumenickém dialogu“.

⁴⁶ *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 8.

⁴⁷ Tamtéž, § 23. Dokument však zdůrazňuje potřebu toho, aby pravoslavná církev usilovala „to offer with eagerness and solidarity a response [„unanimous response“ z návrhu byla zmírněna] to the thorny problems of the contemporary world, based on the prototype of the new man in Christ.“ Tón těchto slov se dosti blíží tomu, který najdeme v dokumentu *Základy učení Ruské pravoslavné církve o důstojnosti, svobodě a právech člověka*, přijatém arcibiskupskou synodou Ruské pravoslavné církve v roce 2008, srov. závěr části I (*Důstojnost člověka jako nábožensko-etická kategorie*): „According to the Orthodox tradition, a human being preserves his God-given dignity and grows in it only if he lives in accordance with moral norms because these norms express the primordial and therefore authentic nature not darkened by sin.“ Online: <https://mospat.ru/en/documents/dignity-freedom-rights/> [citováno 20. srpna 2016].

⁴⁸ *Unitatis Redintegratio*, § 12.

⁴⁹ Srov. *Dignitatis Humanae*, § 2: „Tento vatikánský sněm prohlašuje, že lidská osoba má právo na náboženskou svobodu. Tato svoboda záleží v tom, že všichni lidé musí být prosti nátlaku jak ze strany jednotlivců, tak ze strany společenských skupin a jakékoli lidské moci, takže nikdo ani nesmí být donucován jednat v oblasti náboženství proti svému svědomí, ani mu nesmí být zabraňováno jednat podle svého svědomí soukromě i veřejně, buď sám, nebo spolu s jinými, v náležitých mezích.“

⁵⁰ *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 23. Přípravná verze ještě explicitně odsouzení uniatismu nepožadovala. V takzvaném Balamandském prohlášení Společné mezinárodní komise pro dialog mezi římskokatolickou církví a pravoslavnou církví *Uniatismus – překonaná metoda sjednocení – a současné hledání plné jednoty* (1993) jsou sice jako cesta hledání jednoty uniatismus i praxe proselytismu odmítnuty, zároveň je však vyžadován respekt k náboženským svobodám východních katolických křesťanů.

pohoršením světa a poškozují svatou věc hlásání evangelia všemu stvoření.⁵¹

Doba ekumenismu

Jak už jsem předdeslal v úvodu, dokument *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu* nás nezve jen ke srovnávání s pojetím ekumenismu prezentovaným Druhým vatikánským koncilem, ale může být čten i jako komentář k probíhajícím ekumenickým dialogům pokoncilního období.

Pravoslavná církev v první řadě předpokládá, že se všechny teologické dialogy zaměří na „celou problematiku eklesiologie, zvláště pak na jejich obecnější učení o svátostech, milosti, kněžství a apoštolské posloupnosti.“⁵²

Poté dokument podrobně popisuje, jak se mají dvoustranné teologické dialogy organizovat, od prvních kroků až do závěrů. Aby dialog vůbec mohl začít, je nutný souhlas všech místních pravoslavných církví.⁵³ Přípravná verze z roku 1986 musela na tomto místě formulačně reagovat na kritickou situaci, jež vznikla rok předtím na setkání mezinárodního pravoslavno-římskokatolického dialogu v Bari: ve Vatikánu tehdy probíhala výstava ikon z Makedonie, a jakkoli z toho nijak nevyplývalo uznání tamních církevních autorit ze strany Vatikánu, několik delegací kvůli tomu v průběhu setkání svou účast na dialogu ukončilo a odjelo.⁵⁴ O rok později proto předsněmovní komise vyhlásila, že „dialog má pokračovat tak dlouho, dokud se rozhodnutí nestane všepravoslavným.“⁵⁵ Revize textu z roku 2015 pak jakožto zpětné ospravedlnění toho, co se stalo v Ravenně v roce 2007, ještě dále zpřesnila podmínky kanonické procedury, zmínujíc případ, že „by se stalo, že se jedna či více místních pravoslavných církví odmítne podílet na setkáních společné teologické komise pro konkrétní dialog s odvoláním na vážné eklesiologické, kanonické, pastorační či etické důvody.“⁵⁶ V textu přibyla nicméně také konstruktivnější zmínka o ekumenické hermeneutice: „různorodost problémů každého dvoustranného dialogu vyžaduje sice rozrůznění metodologie, podle níž se v něm postupuje, ne však už rozrůznění cíle, neboť cíl je ve všech dialozích jeden

⁵¹ *Unitatis Redintegratio*, § 1.

⁵² *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 6.

⁵³ Tamtéž, § 9.

⁵⁴ Srov. PATRICE MAHIEU, *Se préparer au don de l'unité: la commission internationale catholique-orthodoxe 1975–2000*, Paris: Cerf, 2014, s. 207–210.

⁵⁵ Tamtéž, s. 220. Srov. *Vztahy pravoslavné církve s celkem křesťanského světa* (1986), § 4, a *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 9.

⁵⁶ Tamtéž, § 10.

a týž.⁵⁷ I verze z roku 2015 pak zopakovala pozoruhodný výrok o „úspěšném vyústění práce jakéhokoli teologického dialogu“ tím, že by po něm mohlo následovat všepравoslavné rozhodnutí „o obnovení plného církevního společenství.“⁵⁸ Naopak vynecháno v ní bylo delší zhodnocení všech existujících bilaterálních dialogů v pořadí podle data jejich oficiálního zahájení.

Řadou změn prošla v různých verzích přípravných dokumentů také pasáž o vztahu ke Světové radě církví. Zatímco text z roku 1986 odráží tehdejší vzrůstající nespokojenost pravoslavných církví s určitými rysy politiky SRC, návrh z roku 2015 i finální na Sněmu přijatý dokument chválí výsledky, jichž dosáhl Zvláštní výbor pro zapojení pravoslavných v roce 1998.⁵⁹ Pozoruhodná změna se udála také v popisu důvodů, proč mnohé místní pravoslavné církve raději zůstávají členy SRC. Návrh z roku 2015 uváděl, že tím „přispívají ke svědectví pravdy a ukazují jednotu křesťanů“, konečná verze zmiňuje jako cíl „posun k pokojnému spolu-bytí a spolupráci v hlavních socio-politických výzvách dneška.“⁶⁰ Jakkoli jsou přidána i slova zdůrazňující potřebu kritického přijímání výsledků dialogu, oceňují rovněž přidání pochvalných slov na adresu teologické práce Ocemise pro víru a řád.⁶¹ Nejvýznamnějším výsledkem posledních úprav textu je nicméně jasné odmítnutí pozic těch tzv. tradicionalistů, kteří pokládají ekumenické úsilí za herezi: „Pravoslavná církev považuje všechny snahy o zboření jednoty Církve, činěné jednotlivci či skupinami pod záminkou udržování nebo údajného bránění pravého pravoslaví, za zavrženíhodné.“⁶²

Závěrem

Budoucnost ukáže, bude-li mít dokument *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu* Velkého a svatého sněmu pravoslavné církve pozitivní dopad na kvalitu ekumenických dialogů, v nichž se pravoslavná církev angažuje. Některá v ekumenických vztazích komplikovaná témata, zejména otázka vzájemného uznávání křtu, potřebují další vyjednávání i v rámci vnitropřavoslavné diskuse. A tak se připojuji ke slovům, jimiž

⁵⁷ Tamtéž, § 12.

⁵⁸ *Vztahy pravoslavné církve s celkem křesťanského světa* (1986), § 10. Srov. *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 15.

⁵⁹ *Pravoslavná církev a ekumenické hnutí*, § 11. Srov. *Vztahy pravoslavné církve ke zbylému křesťanskému světu*, § 17.

⁶⁰ Tamtéž, § 17.

⁶¹ Tamtéž, § 21. Finální znění doplňuje i teologické odůvodnění „výhrad týkajících se prvořadých otázek víry a řádu“ ze strany pravoslavné církve: „Ne-pravoslavné církve a konfese se totiž odchýlily od pravé víry jediné, svaté, katolické a apoštolské církve.“

⁶² Tamtéž, § 22.

svoje první zhodnocení tohoto sněmu uzavřela Ivana Noble: „Byl učiněn první krok směrem k pravoslavné konciliaritě v třetím tisíciletí, zkoumající, jaké oblasti si Církev potřebuje zabydlet. Přeji své sesterské církvi ducha odvahy a pokory, aby pokročila dále.“⁶³

Překlad z angličtiny: Kristina Karasová

⁶³ NOBLE, „The Great Pan-Orthodox Council: Initial Remarks from within ‘the Rest of the Christian World.’“